

УДК 159.98

Лариса Феліксівна Компанцева

ДЕСТРУКТИВНІ ВПЛИВИ НА СВІДОМІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Поняття *інформаційне суспільство* міцно увійшло в систему координат сучасного світу. Незавойовані території збереглися тільки в інфосфері, а тому пошук нових комунікативних можливостей, формування картини світу як окремих мережевих співтовариств, так і глобального інформаційного співтовариства здобувають усе більш вагомий комунікативний потенціал.

Мета пропонованої статті: простежити вплив концепту *інформаційне суспільство* на формування картини світу в міжнародному дискурсі. *Завдання* статті: описати історію формування концепту *інформаційне суспільство*, простежити його вплив на модифікацію мовної картини світу й мовної свідомості особистості та співтовариства, виявити можливий деструктивний вплив на мовну особистість і формування мережевих співтовариств.

Новизна дослідження полягає у виявленні ознак маніпулятивного впливу на свідомість інформаційного суспільства.

Ідея інформаційного суспільства виникла на початку 1960-х років, і до середини 1980-х можливість інформаційної революції була об'єктом всебічних обговорень. Перші аналітичні дослідження інформаційного суспільства були зроблені ще в 1962 році в роботі "Виробництво й розподіл знань у США" Фрица Маклупа, а потім — у дослідженні 1974 року "Інформаційна економіка" Марка Поратса. Європу проблема інформаційного суспільства зацікавила наприкінці 1970-х, що було відзначено появою дослідження Р. Поірера "Інформаційний економічний підхід: характеристики, обмеження й можливі перспективи" [13]. На початку 1990-х інтерес до інформаційного суспільства, здавалося б, закінчився, але поява Інтернету знову стимулювала дослідження інформаційного суспільства.

Цілісної теорії інформаційного суспільства на сьогодні не існує. Це зумовлено, насамперед, тим, що дослідженням інформаційного суспільства займається ціла низка

наук — соціологія, теорія комунікації, соціолінгвістика, психолінгвістика й ін. А тому теорія інформаційного суспільства повинна мати міждисциплінарний характер.

Найявні в лінгвістиці підходи до дослідження концепту *інформаційне суспільство* можуть бути об'єднані в такі групи:

- вивчення інформаційних ресурсів суспільства, їхньої структури, комунікативно-прагматичних особливостей;
- дослідження інформаційного потенціалу мовного суспільства, його структури, динаміки розвитку, закономірностей формування;
- дослідження нових можливостей мовної особистості, мовної картини світу, мовного співтовариства;
- мовна особистість інформаційного суспільства як міжнаціональний феномен, нові комунікативно-прагматичні умови формування мовної особистості;
- проблема електронної комунікації в інформаційному суспільстві;
- проблеми життєвого середовища перебування людини в інформаційному суспільстві і їхній вплив на психофізіологічний стан особистості.

Поняття *інформаційне суспільство* увійшло у світову наукову й суспільно-політичну терміносистему. Нині існує безліч визначень феномену *інформаційне суспільство*. Його називають *постіндустріальним, епохою постмодерніті, суспільством знання, науковим, телематичним, постнафтовим*. Значеннєві модифікації поняття *інформаційне суспільство* в різних країнах демонструють соціально-політичні, суспільні, наукові перспективи розвитку цього феномену: 'національна інформаційна інфраструктура' (США), 'інформаційне суспільство' (Рада Європи), 'інформаційна магістраль' (Канада, Велика Британія). З огляду на важливість створення й розвитку інформаційного суспільства 27 березня 2006 року Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію (A/RES/60/252), що про-

голосила 17 травня Міжнародним днем інформаційного суспільства.

Ідея інформаційного суспільства здобуває концептуальні риси. Наведемо деякі визначення.

Інформаційне суспільство — це суспільство, засноване на інформації.

Парламентська Асамблея Ради Європи, 1997

Часто информационное общество отождествляют с одним из его элементов, например, с информатизацией (как в указе президента) или с оффшорным программированием. Но это очень узкий подход. Информационное общество состоит из многих компонентов, и каждая страна может реализовать свою стратегию с учетом собственной культуры, истории, возможностей и ресурсов.

*Интервью президента фонда
“Информационное общество Украины”
А. Колодюка журналу “Експерт”
(www.expert.ru/ukraine/current/41-itrk.shtml)*

Інформаційна супермагістраль — це більше ніж Інтернет. Це ціла серія компонентів, що включають сукупність суспільних і особистих, високошвидкісних, обмежених і розгорнутих мереж, які існують сьогодні й з'являться завтра.

*“Преваги інформаційної супермагістралі”
(National Information Infrastructure
Advisory Council). Звіт NIIAC, 1996*

Поняття *інформаційне суспільство* було актуалізоване в США сенатором Аланом Гором під час президентської кампанії 1991—1992 рр. У Європі воно закріпилося в плані дій із проблем інформаційного суспільства, розробленому Європейською Комісією, й остаточно ввійшло в міжнародний лексикон 1995 року.

Перші чотири принципи, що стали основними для створення глобальної інформаційної інфраструктури, сформулював Гор на зустрічі в Буенос Айресі в 1994 році:

- особисті інвестиції й здорова конкуренція є кращими шляхами для забезпечення розвитку;
- регулювання повинно бути гнучким, що відкидає застаріле, зберігає традиційність, технічних і прикладних наук;
- доступ повинен бути відкритим;
- універсальність зв'язку повинна бути гарантована [10, с. 227].

Таким чином, поняття *інформаційне суспільство* набуває концептуального статусу і входить у міжнародний дискурс. Історія концепту тісно пов'язана з історією становлення самого інформаційного суспільства, що сягає коріннями в глибоку давнину. Лабораторія Інституту економічних стратегій здійснила дослідження “Глобалізація: новий цивілізаційний контекст”, у якому

відтворена історія становлення інформаційного суспільства [1]. Дослідники зазначають, що осмислення глобальної трансформації світу є зараз чи не основним інтелектуальним заняттям гуманітарного наукового співтовариства. Підбиваючи підсумки всіх нинішніх дискусій про майбутнє глобального інформаційного суспільства, вчені роблять висновок про те, що сучасна цивілізація переживає універсальну трансформацію, у якій уже помітні риси нової епохи. Але подібні періоди в історії суспільства вже спостерігалися.

Джерела майже двохтисячорічної цивілізації Модерну (*Modernus*) можуть бути виявлені в християнській свідомості. Християни ще на зорі нової цивілізації називали себе *moderni*, відрізняючи, таким чином, свою спільність від людей попереднього, старого світу — *antiqui*.

Чим більше визначалися державні кордони, чим більше формувався цивілізаційний світоустрій, тим більше значення приділялося комунікації: людина виходила за межі свого вузького світу, ставала мірою розвитку цивілізації. Зміна державних і національних кордонів приводить до зміни меж комунікативного простору, новий соціальний лад, нова система міжнародних відносин продукують нову якість інформації й комунікативно-прагматичних зв'язків людини й універсуму. “Після драматичних подій Чорної смерті (1348—1349), Столітньої війни (1337—1453), закінчення Реконкісти (1492) розпадається колишнє, універсальне коло життя, і в Європі затверджується нове світосприймання, перейняте духом земної облаштованості буття, незвичного раніше патріотизму. Разом із прагненням до зняття феодальних перепон і розвитком внутрішнього ринку новий стан суспільства прямо веде до виникнення такого основного інституту сучасності, як суверенна національна держава, цього фундаменту соціальної конструкції Нового часу й відповідної системи міжнародних відносин” [1].

Антропоцентризм виявився основою не тільки багатьох соціальних і наукових перетворень, але й зіграв важливу роль у створенні нової парадигми світової комунікації — інформаційної. Індустріальний характер трансформацій зумовив глобалізацію технологічних, соціальних і наукових сфер. Людство починає задумуватися над можливістю вичерпання меж планети, а також над проблемою контролю глобальних ресурсів планети для їх довгострокового й стійкого перерозподілу. Із цим же пов'язаний і розвиток масштабного рекламного допінгу, необхідність у створенні, розвитку й підтримці численних штучних потреб у населення Землі. Усі ці фактори привели до кінця сторіччя, на думку

дослідників, до перетворення наукового співтовариства в цілком самодостатню субкультуру.

Вектор розвитку сучасного суспільства визначається, з одного боку, процесами оптимізації й глобалізації, з іншого боку, — знанням, що інтенсивно розвивається, у тому числі й *knowledge-based economy* — економікою знання. Нова інформаційна епоха вимагає оновленого, комплексного погляду на економіку, політику, суспільство, науку для більш повного усвідомлення й оцінки загальногуманітарної ролі економічних, соціальних, культурних, психологічних, антропологічних факторів, а також взаємодії двох сфер — інформаційної й інноваційної. Таким чином, історія інформаційного суспільства вибудовується на основі інтелектуальної конверсії, що дає змогу особистості гідно відповідати на виклик часу створенням нових парадигм у когнітивній теорії, епістеміології, метафізиці й методології, моральній конверсії, що сприяє прогресу, оскільки людина прагне до створення нових цінностей у будь-якій сфері, вирішуючи більше глобальні завдання, ніж задоволення тільки особистісних потреб.

Історія зародження феномену інформаційного суспільства дає можливість простежити діалектику формування концепту *інформаційне суспільство*.

Етап 1. Зародження аналітичного поняття ‘інформаційне суспільство’. Основи концепції інформаційного суспільства простежуються в роботах Фрица Маклупа. Він був першим, хто відокремив категоризоване знання й інформаційні завдання від звичайної індустріальної та соціальної діяльності (див. докладніше: [11, с. 5]). Фриц Маклуп виокремив п’ять секторів (освіта, комунікативні медіа; інформаційні механізми, інформаційні служби; інші види інформаційної діяльності), які можуть бути визначені й пояснені економічними досягненнями. Саме роботи Ф. Маклупа дозволили Пітеру Дракеру через кілька років відзначити, що прагнення до дешевої, надійної, швидкої, універсальної й доступної інформації робить такий же вплив на суспільство, як виникнення електрики [11, с. 27].

Ґрунтуючись на статистичних дослідженнях, у середині 1970-х років Марко Порат пише доповідь для уряду США “Інформаційна економіка”, де зазначає про існування двох додаткових інформаційних секторів — основного й другорядного. В основному секторі, на думку аналітика, індустрія знань маніпулює процесом придбання і створення знання й інформації, щоб зробити нові інтелектуальні продукти та служби. У вторинному секторі маніпуляція знанням і інформацією є частиною матеріального

продуктивного процесу, інформація використовується у виробництві, продажі матеріальної продукції й забезпеченні обслуговування. Аналітичні зауваження М. Пората виявилися ключовим моментом в аргументуванні трансформацій, що відбуваються в суспільстві [16, с. 11—15].

Етап 2. Формування наукової парадигми інформаційного суспільства. Приблизно в цей же час Даніель Бел відзначив подібні зміни в дослідженні “Наступ постіндустріального суспільства” [3] і обґрунтував існування трьох динамічних факторів розвитку: теоретичне знання повинно ставати усе більш значимим; у майбутньому очікується висування на передній план питань технології, її контролю й потенціалу для трансформації; виникнуть нові процеси прийняття рішень [3:14]. Учений стверджує, що в інформаційну епоху роль експертів буде підсилюватися. Д. Бел характеризує постіндустріальне суспільство як нову тенденцію “ігор між людьми”, сферу індивідуалізованого соціального існування.

Аналізуючи особливості нової інформаційної епохи, Алвін Тофлер зазначає, що почуття дезорганізації й тривоги в багатьох людей на початку 1960-х прямо пов’язане з “майбутнім шоком” і неможливістю подолати всі зміни інформаційного століття, що зароджується [15]. Цей процес є таким роз’єднанням із минулим, таким новим способом організації суспільства (Тофлер проводить вектор від психологічних змін через соціальні до міжнародних відносин), що представлений у всіх структурах людського знання, насамперед, у мові й літературі.

Етап 3. Зародження суспільства комунікації й інформації. Зародження інформаційних технологій призвело до глобального переосмислення світу. Цю заяву зробив Маршал МакЛюен, якому належать метафори, що ввійшли сьогодні в термінологічний апарат західних підручників — “глобальне село”, “століття інформації”, “середовище — це повідомлення” (*medium is message*). Говорячи про історичні перспективи інформаційних революцій, МакЛюен звертався, насамперед, до типографських інновацій XV століття. Він зазначав, що умонтування всередину типографічних репродукцій (відділення мови й інформації в рекомбінованих частинах) і одночасно усвідомлена експансія в розподілі знання стали революцією, що призвела до зміни всієї друкованої справи [12]. Порівняння, використовуване МакЛюеном щодо руху медіа убік гарячих (закрите, односпрямоване/передане, завершене повідомлення) і холодних (відкрите, різноспрямоване/інтерактивне повідомлення), зумовлене бажанням підкреслити інтерактивність задіяності

мереж у переданні інформації. МакЛюен аргументує появу нових “холодних” технологій, що розширюють людські можливості й аспекти, що збільшує ті практики, які споконвічно були обмежені в просторі або в часі. У той час як Маклуп спробував визначити кількість економічних змін, породжених новими технологіями на початку 1960-х, МакЛюен міркував про технологічне просування суспільних трансформацій. Суспільство часто представляється сумою комунікацій, що відбуваються всередині нього, і вплив технології на комунікацію, отже, залишається в центрі багатьох досліджень нового століття.

Марко Постер, наприклад, використовував знамените положення МакЛюена “*medium is message*” і виокремлював три модули інформації, три різних способи співіснування комунікативного знання й буття в суспільстві, говорячи про те, що “історія може бути періодизована змінами в структурі способів комунікації” [14, с. 6]. Різним епохам властиві різні комунікативні стратегії й тактики, що приводить до виникнення нових суспільств. М. Постер експериментально ідентифікує головні етапи розвитку комунікативних технологій, такі як “віч-на-віч”; заміна, що опосередкована словами; записані зміни, опосередковані друкуванням; електронно опосередковані зміни. Перший етап характеризується “символічними відповідностями, другий — поданням знаків, третій — інформаційною симуляцією (simulations) [14, с. 6]. Одним із ключових моментів прийдешніх трансформацій інформаційного суспільства є когнітивні можливості людей і їхній комунікативний потенціал. Істер Дисон зауважує, що кожна особистість повинна виявити себе, тому що, формуючи мережі й підтримуючись їхньою відповідною інформацією, ми одержуємо множинні переваги; кожна окрема особистість повинна відігравати активну роль в існуючих співтовариствах або створювати свої власні; ми можемо пропонувати свої продукти через мережу, допомагаючи, таким чином, собі й іншим (див. докладніше: [9, 281—286]).

Етап 4. Від інформаційного суспільства до мережевого співтовариства. Цей етап зумовлений двома типами змін — трансформацією суспільства (і його економіки) та трансформацією свідомості людей. Використовуючи ці два типи змін, М. Кастельс зробив висновок про те, що комп’ютерні технології продукують новий тип суспільства — мережевий [4—7]. М. Кастельс був першим дослідником, який визначив усю важливість повсюдного поширення мережевих технологій і відзначив, що цей процес є продуктом мережевого суспільства, в

якому не тільки компанії, але й особистості можуть одержувати вигоду від нових комунікативних можливостей. Електронні мережі підтримують розвиток і поширення знань та інформації, що дають можливість більш швидкої адаптації. Крім того, М. Кастельс звернув увагу на те, що процеси, які розвиваються, змінилися від буття, заснованого на фізичних ресурсах, до зростання довіри до мобілізації й координації знань та інформації. Ці процеси приводять до виникнення інформаційного капіталізму й мережевого співтовариства. Одночасно із цими змінами виникли зміни соціального характеру. М. Кастельс розглядає інформаційну епоху не тільки як сплав позитивних моментів, але і як епоху розколотих комунікацій: світ став більше фрагментованим і роз’єднаним, у ньому превалюють навіязані образи, комунікативний простір комерціалізований, продукуються нові взаємини між простором і часом. Розглядаючи всілякі аргументи “за” і “проти” глобалізації, Кастельс пропонує нові категорії для усвідомлення цього процесу — “нескінчений час” (“timeless time”) і “простір потоків” (“space of flows”): час не є довжиною, що фіксує послідовність подій, він може бути акумульований через сукупність інформації і знищений комунікацією, що відбувається миттєво й не обмежуючись ніякими просторовими вимірами; просторова констrukція нашого світу сьогодні більше залежить від потоку мережевих електронних сигналів, ніж від фізичної дислокації. Усі ці особливості викликали до життя нове інформаційне століття.

“Часи, в які ми живемо, повні загроз і небезпек. Але ми настільки перейнялися власними справами, що, зрештою, втратили уявлення про складність навколишнього світу. В історії важко знайти інший період, коли люди дивилися б у майбутнє з такою невідомістю тривогою. Справді, це схоже на повернення до Середніх віків, коли розум людини був обійнятий страхом перед настанням нового тисячоліття...” [2]. Ці слова належать Аурелію Печеї, засновникові й першому президентові “Римського клубу”, він висловив їх ще в середині 60-х років минулого століття — саме напередодні “вступу у фазу нової метаморфози всієї людської історії” (З. Бжезинський), “великого перелому” (Р. Діес-Хохлайтнер — нинішній президент Римського клубу), або “світової революції” (І. Валерстайн). Як бачимо, уже в ті роки суспільство було стурбоване проблемою майбутнього сучасної цивілізації, уже тоді розпалювалися дискусії про новий устрій суспільства, зміни в системі знань і перетворенні світу.

Висновки. Історія, інтерпретація й діалектика концепту 'інформаційне суспільство' дають змогу визначити не тільки основи його функціонування та розвитку, але й негативні тенденції у формуванні картини світу й свідомості сучасного суспільства:

1. З'явилася безпрецедентна можливість контролю над кожним індивідом. І якщо цей контроль потрапляє в руки груп, що володіють владними функціями, ні про яку демократію говорити не можна. Мовна свідомість кожної людини піддається впливу й моделюванню.
2. Відбувається концентрація інформації, що може бути використана як для маніпулятивного впливу на людину, суспільство, так і для його консолідації.
3. За допомогою Інтернету поширюється значна кількість матеріалів, споживання яких веде до девальвації духовних цінностей, деструктивних змін картини світу як окремої людини, так і співтовариства.
4. Інформація виступає як важливий стимулятор змін у суспільстві, формуючи "інформаційну свідомість".
5. Низка мережевих співтовариств формується на основі деструктивних картин світу — різні ресурси терористичних організацій, культових кланів, порносайти та ін.
6. Інтернет не просто розширює суспільство, він створює його нову якість, принципово змінює характер взаємозв'язків громадян із владою, позбавляючи владу одного з головних її ресурсів — монополії на інформацію. Кожний громадянин в Інтернеті одержує можливість не тільки споживати інформацію, але й поширювати її. Таким чином змінюються ієрархічні моделі організації суспільства, які були характерні для інформаційної революції. Виникає проблема регулювання електронної демократії. Звичайно питання про регулювання сприймається в негативному

ключі. Але справа в тому, що реальною альтернативою керованості, регулювання процесів у сфері інформаційних технологій може бути тільки хаос. І цей хаос у транснаціональних мережах Інтернету може мати різні негативні наслідки.

Література

1. Неклеса А. И. Глобализация: новый цивилизационный контекст / А. И. Неклеса. — www.futurerussia.ru/conf/forum_infosociety_neklasa.html.
2. Римский клуб. История создания, избранные доклады и выступления, официальные материалы / под ред. Д. М. Гвишиани. — М. : Едиториал УРСС, 1997. — 240 с.
3. Bell D. The coming of Post-Industrial society / D. Bell. — London : Heinemann Educational, 1974. Эл. ресурс: <http://www.polybiblio.com/lameduck/688.html>.
4. Castells M. The Rise of Network Society, Vol. 1 of the International Age: Economy, Society and Culture / M. Castells. — Oxford : Blackwell, 1996. — 320 p.
5. Castells M. An Introduction of the Introduction Age, City 7 / M. Castells. — 1997. — P. 6—16.
6. Castells M. The Power of Identity, Vol. 2 of the International Age: Economy, Society and Culture / M. Castells. — Oxford : Blackwell, 1997. — 280 p.
7. Castells M. End of Millennium, Vol. 3 of the International Age: Economy, Society and Culture / M. Castells. — Oxford : Blackwell, 1998. — 242 p.
8. Drucker P. The Age of Discontinuity: Guidelines to our Changing Society / P. Drucker. — New York : Haper and Row, 1968. — 210 p.
9. Dyson E. Release 2.0: A Design for Living in the Digital Age / E. Dyson. — London : Viking, 1997.
10. Gore A. Basic Principles for Building an Information Society / A. Gore // International Information Communication and Education. — 1996. — № 2. — P.226—228.
11. May Ch. The Information Society: A Sceptual view / Ch. May. — USA : Polity Press, 2002. — 190 p.
12. McLuhan M. The Gutenberg Galaxy / M. McLuhan. — Toronto : University of Toronto Press, 1962. — 360 p.
13. Poirier R. The Information Economy Approach: Characteristics, Limitations and Future Prospects / R. Poirier // The Information Society 7. — 1990. — № 4. — P. 245—285.
14. Poster M. Cyberdemocracy: The Internet and the Public Sphere / M. Poster // Reading Digital Culture / Ed. by Trend D. — USA : Blackwell Publishers Ltd, 2000. — P. 259—271.
15. Toffler A. Future Shock / A. Toffler. — London : Pan Books, 1970. — 280 p.
16. Webster F. The theory of the Information Society / F. Webster. — London : Routledge, 1995. — 286 p.

В статье описывается история формирования концепта "информационное общество", прослеживается его влияние на модификацию картины мира и сознание личности и сообществ, исследуется возможное деструктивное влияние на личность и формирование сетевых сообществ.

Ключевые слова: информационное общество, деструктивное влияние, сетевые сообщества.

The article describes the history of the formation of the concept of the information society, there is its impact on the modification of linguistic knowledge and linguistic consciousness of the individual and community, examining the possible negative impact on linguistic identity and building a network communities.

Key words: information society, negative impact, network communities.